

AGATA KLECZKOWSKA¹

UNIwersytet MIKOŁAJA KOPERNIKA w TORUNIU

EMAIL: AG.KLECZKOWSKA@GMAIL.COM

CZY PRAWO WIDZI RÓŻNICE? – OCENA POLSKIEGO STANU PRAWNEGO PRZY AKTUALNYM ZRÓŻNICOWANIU KULTUROWYM I RELIGIJNYM POLSKIEGO SPOŁECZEŃSTWA

Wstęp

Zgodnie z wynikami spisu ludności z 2011 roku, polską tożsamość narodo-wo-etniczną zadeklarowało łącznie 97,1 % ludności, a inną niż polską – 3,81% (przy czym wyłącznie polską tożsamość zadeklarowało 94,83% ludności), [http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/Przynaloznosc_narodowo-etniczna_w_2011_NSP.pdf (2.07.2013)]. Podobne proporcje, jeśli chodzi o przewagę jednej grupy, są zachowane przy danych dotyczących przynależność do Kościołów i związku wyznaniowych – w 2011 roku 87,85% udzielających odpowiedzi zadeklarowało przynależność do Kościoła rzymskokatolickiego [http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf (2.07.2013)]. O społeczeństwach o tak jednolitej strukturze etnicznej i religijnej mówi się, że mają charakter homogeniczny. W takiej sytuacji, bez wątpliwości można stwierdzić, że organizacja funkcjonowania państwa, życia społecznego, politycznego, gospodarczego będzie podporządkowana potrzebom i priorytetom dominującej grupy. Spis ludności wykazał ponadto, iż na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, poza polską, występują 33 inne tożsamości narodo-wo-etniczne [ibidem]. W związku z takim zróżnicowaniem, tym trudniej byłoby uwzględnić w każdym aspekcie funkcjonowania państwa potrzeby każdej z tych mniejszości.

¹ Autorka dziękuje Panu dr. Michałowi Leciakowi z Katedry Prawa Karnego i Polityki Kryminalnej WPiA UMK za opiekę naukową nad przeprowadzonymi ankietami w jednostkach penitencjarnych oraz artykułem.

Wielokulturowość najogólniej można zdefiniować jako „istnienie wielości i różnorodności kulturowej w świecie” [Paleczny 2006: 13]. Bardziej szczegółowo, wielokulturowość określa się jako współwystępowanie „na ograniczonej przestrzeni dwu lub większej ilości grup ludności o odrębnych językach, wyznaniach, obyczajach, tradycjach i systemach organizacji społecznej” [Kozień 2005: 40]. Wśród czynników, które prowadzą do tej różnorodności, można wymienić: rasę, etniczność, narodowość, wyznawaną religię, język macierzysty czy więź terytorialną [ibidem]. Według T. Palecznego, grupy kulturowe charakteryzują się najczęściej: wspólnotowością (człowiek rodzi się w takiej grupie), terytorialnością (zajmują określone terytorium), jednorodnością rasową lub etniczną, zasadą hierofanii i odrębności religijnej (wspólna religia jest elementem scalającym grupę etniczną) oraz jednością symboliczną i komunikacyjną [ibidem]. Te czynniki będą brane pod uwagę przy dalszych rozważaniach. Przyjmując, że pojęcie wielokulturowości ma takie znaczenie jak powyżej, z pewnością nie można określić społeczeństwa w Polsce jako wielokulturowego.

Niemniej jednak, zróżnicowanie etniczne polskiej ludności cały czas wzrasta. Zgodnie z raportem Zespołu do spraw Migracji „Polityka Migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania”, 31 grudnia 2009 roku 97 604 cudzoziemców posiadało ważne karty pobytu w Polsce, czyli prawie 20 tys. więcej osób niż w 2008 roku [www.bip.msw.gov.pl/download.php?s=4&id=8640 (20.08.2013)]. Współcześnie, w związku właśnie ze wzrostem zróżnicowania kulturowego, demokratycznym państwu przypisuje się zadanie zintegrowania [Savidan 2012] różnych grup społecznych, etnicznych, religijnych. Z jednej strony państwo musi więc uznać tę różnorodność, z drugiej – zapewnić spokojną koegzystencję wszystkim grupom [ibidem]. Jednym z narzędzi służących państwu w wypełnianiu tego zadania jest z pewnością prawo. Staje się ono bowiem czynnikiem, który zapewnia równowagę między potrzebami większości a prawami mniejszości. Ma umożliwić poszanowanie i zachowanie tożsamości kulturowej większości, z jednoczesnym zapewnieniem praktykowania kultury, religii, tradycji przez mniejszość. W końcu prawo powinno zapobiegać wszelkim konfliktom o podłożu kulturowym czy etnicznym występującym na linii większość – mniejszość. Paradoksalnie, wydaje się, że jest to prostsze zadanie w społeczeństwach wielokulturowych, gdzie mniejszość nie stanowi kilku, a kilkanaście czy kilkadziesiąt procent ludności państwa i choćby w związku z tymi liczbami ma szansę wyraźniejszego eksponowania swoich praw. Dlatego też w społeczeństwach takich jak polskie potrzeba, aby ustawodawca był nie tylko racjonalny, ale również świadomy konieczności odpowiedniego zbalansowania praw i potrzeb wszystkich grup w społeczeństwie. Z tego też powodu, w wielu koncepcjach prawo jest czynnikiem zmiennym, uzależnionym od kon-

tekstu kulturowego danego społeczeństwa; prawo jest wręcz elementem kultury [Frieske 2001: 19-26].

Celem niniejszego artykułu nie jest analizowanie zagadnienia ochrony mniejszości narodowych w Polsce. Tematykę tę porusza ustawa z 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (dalej: ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych), [Dz.U. 2005 nr 17 poz. 141]. Omawiane w tym artykule zagadnienia będą z pewnością częściowo pokrywać się z zagadnieniami ustawy, ale z racji choćby ścisłego zdefiniowania tego, jakich grup dotyczy pojęcie mniejszości narodowej i etnicznej na gruncie ustawy², regulacja ta nie będzie stanowiła podstawy dla prowadzonych rozważań.

Pierwsza część niniejszej pracy zawiera ogólne uwagi odnoszące się do problematyki zróżnicowania kulturowego, etnicznego, religijnego, na tle regulacji konstytucyjnej oraz ustawowych. Druga część skupia się na przepisach prawa karnego związanych z tą tematyką. W tym miejscu zostały również zaprezentowane wyniki ankiety przeprowadzonej przez autorkę w kilku jednostkach penitencjarnych.

Prawodawstwo a problem zróżnicowania kulturowego

W polskim prawodawstwie, przepisy odnoszące się do sytuacji osób o innej tożsamości kulturowej, religijnej, etnicznej są rozproszone i znajdują się w wielu aktach prawnych.

Do najważniejszych w tym przedmiocie przepisów Konstytucji RP należy z pewnością art. 53, zapewniający wolność sumienia i religii oraz związany z nim art. 25, który w ust. 1 ustanawia równouprawnienie wszystkich Kościołów i związków wyznaniowych. Z punktu widzenia omawianej problematyki, znaczenie ma również art. 35 ust. 1 ustawy zasadniczej, w którym zapewnia się obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury. Z racji tego, iż przepis ten daje gwarancję obywatelom, a więc nie cudzoziemcom, za spełniający podobną funkcję, a odno-

² To, że ustawowe wyliczenie mniejszości jest enumeratywne, potwierdza także judykatura. Sąd Najwyższy postanowieniem z dnia 14 lutego 2007 r. (sygn. III SK 20/06) uznał za niedopuszczalną rejestrację stowarzyszenia o nazwie „Związek Jedności Narodowości Śląskiej – Stowarzyszenie Osób Deklarujących Przynależność do Narodowości Śląskiej”, ponieważ „Nieumieszczenie w tym wyliczeniu [w art. 2 ust. 2 ustawy] śląskiej mniejszości narodowej jest potwierdzeniem poglądu o nieistnieniu tej mniejszości”.

szący się również do cudzoziemców, można uznać art. 32 ust. 2, który zabrania dyskryminacji kogokolwiek w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny. Należy również wymienić art. 27 Konstytucji, który co prawda ustanawia język polski językiem urzędowym, ale równocześnie ustrojodawca zaznaczył w nim, iż przepis ten nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych. Jest to tylko część regulacji ważnych z racji tematu zróżnicowania kulturowego i religijnego. Najobszerniejsze bowiem z nich znajdują się w ustawodawstwie.

Nie sposób wymienić w tym miejscu wszystkich ustaw, które zawierają klauzule zabraniające dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne czy religię, uwzględniające szczególne zasady i wartości, istotne z punktu widzenia danej grupy. Można spróbować dokonać pewnej klasyfikacji ustawowych uprawnień przysługujących mniejszościom. Niemiecki socjolog C. Offe, jako antidotum na konflikty tożsamości w społeczeństwie, wskazywał na prawa grupowe i wymieniał ich trzy odmiany [Offe 2006: 1152]. Pierwsza z nich to prawo do ograniczonej autonomii. Dotyczy ono jednak społeczeństw wielonarodowych [ibidem: 1153], więc w związku z tym ta kategoria praw nie odnosi się do sytuacji w Polsce. W drugiej kolejności do praw grupowych C. Offe zaliczył prawa chroniące wieloetniczność. Są to „ustawowo zagwarantowane uprawnienia i programy polityczne, finansowane z publicznych pieniędzy oraz dążące do uznania i promowania etnicznych, religijnych, językowych i innych grup oraz ich wkładu w życie politycznej wspólnoty” [ibidem]. W Polsce do sposobów realizacji tych praw można zaliczyć Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014-2020 [<https://mac.gov.pl/wp-content/uploads/2011/12/PROGRAM-2.pdf> (20.08.2013)]³, czy wcześniejszy Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce [<http://bip.msw.gov.pl/bip/informacje-maic/sprawy-obywatelskie/28,dok.html> (20.08.2013)]. Należy również wymienić ustawę o mniejszościach narodowych, która zawiera przepisy zapewniające ochronę języka regionalnego (rozdział 2 i 4) oraz ustawę o systemie oświaty [Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425 ze zm.], z przepisami odnoszącymi się do popularyzacji wiedzy o mniejszościach oraz o szkołach dla mniejszości narodowych i etnicznych (art. 13 ust. 7, art. 15 ust. 2a i 62 ust. 5c).

Trzecia kategoria praw grupowych obejmuje „szczególne prawa przedstawicielskie”. Dotyczą one zagadnienia kto powinien reprezentować daną grupę lub czyje szanse na objęcie stanowisk z wyboru należy selektywnie podwyższyć [ibidem]. Jako przykład regulacji odnoszącej się do nich, można podać

³ Program został poddany konsultacjom społecznym, które miały trwać do maja 2013 roku. Rada Ministrów nie podjęła jeszcze uchwały przyjmującej program [<https://mac.gov.pl/dzialania/konsultacje-projektu-programu-integracji-spolesznosci-romskiej-w-polsce/> (2.09.2013)].

przepisy Kodeksu wyborczego (dalej: k.w.), [Dz.U. 2011 nr 21 poz. 112], który pozwala wyborcom zrzeszonym w zarejestrowanych organizacjach mniejszości narodowych tworzyć komitety wyborcze (art. 95 § 2). Zgodnie z art. 197 § 1 k. w. komitety takie mogą korzystać ze zwolnienia z warunku uzyskania przez listy kandydatów na posłów co najmniej 5 % ważnie oddanych głosów w skali kraju.

Nie jest to oczywiście wyczerpujący podział regulacji prawnych. Trudno wymienić wszystkie akty prawne poruszające problematykę zróżnicowania kulturowego. Oprócz wspomnianej już ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych, regulacją odnoszącą się do problematyki różnorodności w społeczeństwie jest również ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania [Dz.U. 1989 nr 29 poz. 155]. Nie będzie ona w tym miejscu szczegółowo omawiana, niemniej jednak warto zwrócić uwagę, że jej przepisy stanowią nie tylko samą w sobie gwarancję poszanowania różnorodności wyznań w Polsce, ale również odnoszą się do innych gałęzi prawa.

Przykładowo, art. 42 ustawy w ust. 1 gwarantuje, iż „Osoby należące do kościołów i innych związków wyznaniowych, których święta religijne nie są dniami ustawowo wolnymi od pracy, mogą na własną prośbę uzyskać zwolnienie od pracy lub nauki na czas niezbędny do obchodzenia tych świąt, zgodnie z wymogami wyznawanej przez siebie religii.” Użyty *in fine* zwrot może wywoływać pewne wątpliwości interpretacyjne, poszczególne wyznania mogą bowiem wyróżniać święta nakazane, obowiązkowe i te, w których uczestnictwo jest wskazane, ale nie obligatoryjne. Pojawia się wówczas pytanie, co uznać za wymóg religii, biorąc pod uwagę również interesy pracodawcy i wydajność pracy. W ustawach regulujących stosunek państwa do danego kościoła lub związku wyznaniowego wskazane są święta, do obchodzenia których osobom należącym do danego kościoła przysługują zwolnienia od pracy lub nauki. Na przykład, w ustawie o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego [Dz.U. 1991 nr 66 poz. 287], w art. 14 ust. 1 wskazano enumeratywnie siedem takich uroczystości. Analogiczny przepis znajduje się w ustawie o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej [Dz.U. 1994 nr 73 poz. 323], gdzie w art. 14 wymieniono trzy święta. Wątpliwości może budzić ust. 3 art. 42 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, według którego zwolnienie od pracy może być udzielone pod warunkiem odpracowania czasu zwolnienia, bez prawa do dodatkowego wynagrodzenia za pracę w dni ustawowo wolne od pracy lub pracę w godzinach nadliczbowych. Jeżeli bowiem na przykład wyznawca judaizmu nie obchodzi Świąt Bożego Narodzenia, i w związku z tym nie pracuje 25 i 26 grudnia, mimo iż daty te nie są żadnym przeciwwskazaniem dla wykonywania

przez niego pracy, można zapytać o sprawiedliwość regulacji, gdy na obchodzenie na przykład święta Pesach [Dz.U. 1997 nr 41 poz. 251] otrzyma zwolnienie, ale czas poświęcony na uroczystości związane ze świętem będzie musiał jednak odpracować i nie będą mu przysługiwały z tego tytułu żadne roszczenia o dodatkowe wynagrodzenie.

Prawo karne a kultura

Najważniejsze regulacje odnoszące się do problemu zróżnicowania kulturowego, etnicznego, religijnego znajdują się w ustawodawstwie z zakresu prawa karnego, z racji szczególnie represyjnego charakteru tej gałęzi prawa. Do tej problematyki odnoszą się przepisy Kodeksu karnego [Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553], Kodeksu postępowania karnego [Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555], Kodeksu karnego wykonawczego [Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557], (oraz aktów wykonawczych), a także standardy wytyczane przez organizacje międzynarodowe, takie jak Rada Europy czy Organizacja Narodów Zjednoczonych.

W 2012 roku została wydana Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy dla Państw Członkowskich dotycząca więźniów cudzoziemskich [Recommendation CM/Rec(2012)12 of the Committee of Ministers to member States concerning foreign prisoners]. Wśród podstawowych postanowień Rekomendacji znalazły się takie, które wymagają np. dostosowania zasad panujących w zakładzie karnym do „szczególnej sytuacji i specyficznych potrzeb więźniów cudzoziemskich” (zasada 11 i 12). Wiele spośród dalszych zasad porusza wprost problem zróżnicowania kulturowego. Dla przykładu, zasada 18., odnosząca się do kwestii higieny, w punkcie 18.2. nakazuje, aby reguły dotyczące „przestrzegania zasad czystego i schludnego wyglądu” były interpretowane z poszanowaniem tożsamości kulturowej i religijnej więźnia. W komentarzu do tej zasady powołano się na przykład, gdy takie właśnie względy wymagają od mężczyzny noszenia brody – w tej sytuacji jednostka penitencjarna nie powinna zabraniać noszenia zarostu, a raczej zapewnić możliwość schludnego go utrzymania [CM(2012)108 add Commentary to Recommendation CM/Rec(2012) 12 of the Committee of Ministers to member States concerning foreign prisoners]. Zasada 19 z kolei, odnosząca się do ubioru, stanowi, iż odzież zapewniona przez władze zakładu karnego nie może naruszać „wrażliwości kulturowej lub religijnej więźniów cudzoziemskich”. W komentarzu do tej zasady wskazuje się, że mimo, iż więźniowie często chcieliby mieć możliwość noszenia ubrań nakazanych przez ich kulturę lub tradycję, nie może to pozostawać w sprzeczno-

ści z wymogami bezpieczeństwa. Pewne stroje mogą bowiem np. pozwolić na ukrywanie przedmiotów albo utrudnić przeszukanie więźnia, w związku z tym dobra praktyka nakazywałaby pozwolić osadzonym na noszenie tradycyjnych strojów w celach, a zabronić tego w częściach budynku, gdzie więźniowie przebywają wspólnie.

Z kolei w dokumencie *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners* [Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977] przyjętym przez *First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders* pojawił się zakaz dyskryminacji ze względu na „rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, kwestie polityczne lub inne poglądy, pochodzenie narodowe lub społeczne, własność, urodzenie lub inny status” (punkt 6.1). Jeśli w placówce znajduje się dostateczna liczba więźniów będących wyznawcami tej samej religii, w zakładzie powinien być powołany wykwalifikowany przedstawiciel tego wyznania, który będzie odprawiał regularnie nabożeństwa i odbywał indywidualne spotkania z więźniami (jeśli jest to uzasadnione liczbą osadzonych, duchowny powinien być zatrudniony nawet na cały etat), (punkt 41).

Jeśli chodzi o polskie ustawodawstwo, w Kodeksie karnym można wskazać kilka artykułów dotyczących problemu zróżnicowania kulturowego. Przede wszystkim, w rozdziale XVI Kodeksu karnego uregulowano przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne, które również odnoszą się do tej kwestii. Art. 118 k. k. penalizuje ludobójstwo, art. 118a – tzw. masowy zamach (pierwowzorem tego artykułu był art. 7 Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, na gruncie którego funkcjonuje również nazwa zbrodni „apartheidu” [Szewczyk 2013: 41]), art. 119 – przemoc z powodów narodowych, etnicznych, rasowych, politycznych, wyznaniowych lub bezwyznaniowości, a art. 126a – publiczne nawoływanie do popełnienia czynu określonego m.in. w art. 118, 118a i 119 § 1. W rozdziale XXIV k. k. zostały z kolei kryminalizowane przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania. Art. 194 zabrania ograniczania wolności wyznania, art. 195 – przeszkadzania w wykonywaniu aktów religijnych, a art. 196 – obrazy uczuć religijnych. Przeszłość związane z dyskryminacją ze względu na tożsamość kulturową czy religijną zostały uregulowane także w rozdziale XXXII, penalizującym przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu. Art. 256 § 1 zakazuje propagowania faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa oraz nawoływania do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych lub ze

względu na bezwyznaniowość. Art. 257 z kolei zabrania publicznego znieważania grupy ludności albo poszczególnych osób z powodu przynależności narodowej, etnicznej, wyznaniowej lub naruszania nietykalności cielesnej innej osoby z takich powodów. W Kodeksie postępowania karnego (dalej: k. p. k.) nie ma przepisów wprost odnoszących się do sytuacji zróżnicowania kulturowego. Istotnym przepisem z punktu widzenia poruszanej problematyki jest na pewno art. 72 § 1 k. p. k., który ustanawia prawo oskarżonego do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada on w wystarczającym stopniu językiem polskim.

Ważne regulacje znajdują się w Kodeksie karnym wykonawczym. Zostaną one omówione na podstawie treści i wyników ankiety, wykonanej na potrzeby niniejszej pracy. W sierpniu 2013 roku przeprowadziłam korespondencyjnie badanie zróżnicowania kulturowego w zakładach karnych. Stworzyłam ankietę składającą się z 10 pytań głównych i kilkudziesięciu pytań pomocniczych, które zostały skierowane do służby penitencjarnej. Pytania główne odnosiły się ogólnie do danej kwestii np. pytanie pierwsze brzmiało „Czy skazani deklarują narodowość polską?”. W razie udzielenia pozytywnej odpowiedzi, wypełniający ankietę był proszony o udzielenie odpowiedzi na dwa pytania pomocnicze, dotyczące liczby skazanych deklarujących narodowość inną niż polską oraz tego, jaka jest to narodowość lub narodowości. Ankiety zostały wysłane do Aresztu Śledczego w Toruniu oraz ośmiu zakładów karnych w: Bydgoszczy-Fordonie, Włocławku, Grudziądzu, Warszawie-Białołęce, Białymstoku, Hrubieszowie oraz w Łodzi (do Zakładu Karnego nr 1 i Zakładu Karnego nr 2). Ponadto, ankietą w zmodyfikowanej postaci (8 pytań dotyczących ogólnych problemów zróżnicowania kulturowego w jednostkach penitencjarnych) została wysłana także do Biura Informacji i Statystyki Centralnego Zarządu Służby Więziennej (CZSW). Udzielający odpowiedzi, zgodnie z instrukcją podaną na pierwszej stronie ankiety, zostali poproszeni o podawanie danych aktualnych na dzień wypełniania ankiety; dodatkowo, na końcu każdej ankiety zostało zamieszczone pytanie o ogólną liczbę skazanych przebywających w jednostce penitencjarnej (jednostkach penitencjarnych). W odpowiedzi otrzymałam dziewięć wypełnionych ankiet.

Pierwsze trzy pytania ankiety miały na celu ogólne określenie sytuacji zróżnicowania kulturowego w zakładach karnych, aby stworzyć tło dla wniosków płynących z odpowiedzi na dalsze zagadnienia.

Pierwsze pytanie dotyczyło osób deklarujących narodowość inną niż polską. Według danych CZSW na 26 sierpnia 2013 roku, w zakładach karnych i aresztach śledczych przebywało 549 cudzoziemców, co stanowi około 0,06 % liczby wszystkich osadzonych w jednostkach penitencjarnych w tym czasie. W bada-

nych jednostkach, wyniki te były porównywalne, wahały się od 0,03% (Zakład Karny w Grudziądzu) do 1,6% (Zakład Karny w Hrubieszowie)⁴. Zgodnie z danymi CZSW, osadzeni cudzoziemcy pochodzili z 63 krajów świata, największy odsetek cudzoziemców pochodził z Ukrainy (90 osób), Rosji (56) i Rumunii (51). W jednostkach penitencjarnych, w których została przeprowadzona ankieta, w odpowiedzi na to zagadnienie, wskazywano na narodowości takie, jak: wietnamska, ukraińska, rosyjska, białoruska, bułgarska, nigeryjska, armeńska, niemiecka⁵.

Pytanie drugie dotyczyło przynależności do mniejszości etnicznej. Zgodnie z ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych, wypełniający zostali poproszeni o uwzględnienie w odpowiedzi mniejszości karaimskiej, łemkowskiej, romskiej i tatarskiej. CZSW powołał się na szczególny charakter informacji w tym przedmiocie, które jako dane wrażliwe nie są gromadzone przez jednostki penitencjarne; odpowiedzi nie udzielono także w większości ankiet wypełnionych w jednostkach penitencjarnych. Dane te zostały podane tylko w ankiecie otrzymanej z Zakładu Karnego nr 1 w Łodzi, gdzie wskazano na obecność 10 osób deklarujących przynależność do mniejszości romskiej⁶.

W trzecim pytaniu wypełniający zostali poproszeni o wskazanie, ilu osadzonych deklaruje wyznanie inne niż rzymskokatolickie. Ponownie, CZSW powołał się na szczególną wrażliwość tych danych, z kolei w odpowiedziach z jednostek penitencjarnych wskazywano, że inne wyznanie deklaruje od 0,6% osadzonych (Zakład Karny w Warszawie-Białołęce) do 5,7% (Zakład Karny nr 1 w Łodzi)⁷. Wskazywano wyznania: protestanckie, muzułmańskie, prawosławne, judaistyczne oraz przynależność do Świadków Jehowy oraz Kościoła zielonoświątkowego.

Następne pytania zostały oparte na art. 106 k. k. w., który w § 1 zapewnia skazanemu „prawo do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z usług religijnych oraz bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym w dni świąteczne i słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, a także do posiadania niezbędnych w tym celu książek, pism i przedmiotów”. Rozszerzeniem tego uprawnienia jest

⁴ Najwyższy odsetek osadzonych deklarujących narodowość inną niż polską wynikał z danych podanych przez Areszt Śledczy w Toruniu, ale tutaj liczba takich osadzonych została określona jako „0-5”. Zakład Karny nr 2 w Łodzi powołał się na brak danych.

⁵ W odpowiedzi z Aresztu Śledczego w Toruniu pojawiło się także określenie „państwa afrykańskie”.

⁶ Ponadto, w odpowiedzi na pytanie pierwsze, udzielonej przez Zakład Karny w Grudziądzu, wymieniono narodowość romską.

⁷ Zakład Karny nr 2 w Łodzi powołał się na brak danych, a Areszt Śledczy w Toruniu określił liczbę takich osadzonych na „0-5”.

§ 2⁸, a § 3 ma zagwarantować, że „Korzystanie z wolności religijnej nie może naruszać zasad tolerancji ani zakłócać ustalonego porządku w zakładzie karnym”. Zgodnie z udzielonymi odpowiedziami, skazani korzystają z możliwości bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach, spotkań indywidualnych z duchownym i osobami świeckimi reprezentującymi stowarzyszenia religijne, słuchają mszy nadawanych przez radiowęzeł, biorą udział w pielgrzymkach, a także modlą się indywidualnie. Skazani praktykujący religię w ten sposób deklarują wyznanie rzymskokatolickie, muzułmańskie, prawosławne, protestanckie oraz przynależność do Kościoła zielonoświątkowego. Jedno z pytań pomocniczych dotyczyło przybliżonego określenia liczby lub procentu skazanych korzystających z prawa do praktykowania religii. Nie wszystkie jednostki udzieliły na nie odpowiedzi; z otrzymanych danych wynika, iż największy odsetek skazanych praktykuje religię w Zakładzie Karnym w Bydgoszczy – Fordonie (80 %).

Na podstawie § 3 art. 106 k. k. w. zostało wydane rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych. W § 1 pkt 1 rozporządzenia powtarza się prawo do uczestnictwa w nabożeństwach i spotkaniach o charakterze religijnym, które mają odbywać się w „kaplicy lub innym odpowiednio przystosowanym do tego celu pomieszczeniu albo miejscu na terenie zakładu karnego albo aresztu śledczego”. We wszystkich jednostkach, zgodnie z udzielonymi odpowiedziami, znajdują się takie kaplice lub pomieszczenia. Również we wszystkich jednostkach, oprócz Zakładów Karnych nr 1 i 2 w Łodzi oraz Zakładu Karnego w Hrubieszowie, wskazano, że kaplica służy praktykom wyznania rzymskokatolickiego; w trzech wymienionych zakładach karnych natomiast określono ją jako pomieszczenie ekumeniczne, służące wyznawcom różnych religii. Dane CZSW wskazują z kolei na 144 kaplice znajdujące się w 156 zakładach karnych, z czego 52 kaplice mają właśnie charakter ekumeniczny. Z kaplic lub podobnych pomieszczeń korzysta w sumie 12 kościołów i związków wyznaniowych.

§ 1 pkt 2 rozporządzenia odnosi się do duchownych kościołów lub innych związków wyznaniowych, wykonujących posługi w zakładzie, którzy dalej w rozporządzeniu nazywani są „kapelanami”. § 3 pkt 1 rozporządzenia nakazuje dyrektorowi zakładu karnego zawrzeć z kapelanem umowę o wykonywanie posług religijnych, co ma zapewnić skazanym „wykonywanie praktyk

⁸ § 2. Skazany ma prawo do uczestniczenia w prowadzonym w zakładzie karnym nauczaniu religii, brania udziału w działalności charytatywnej i społecznej kościoła lub innego związku wyznaniowego, a także do spotkań indywidualnych z duchownym kościoła lub innego związku wyznaniowego, do którego należy; duchowni ci mogą odwiedzać skazanych w pomieszczeniach, w których przebywają.

religijnych i korzystanie z usług religijnych”. W umowie określa się między innymi zakres czynności kapelana, zakres i zasady korzystania przez kapelana przy wykonywaniu usług religijnych z pomocy innych osób oraz zasady współdziałania z dyrektorem zakładu karnego. Zgodnie z informacjami uzyskanymi z CZSW, obecnie w jednostkach penitencjarnych zatrudnionych jest 200 kapelanów (z czego 28 pracuje na pełnym etacie)⁹. Są to duchowni dwunastu różnych kościołów i związków religijnych. Lista tych wyznań pokrywa się z danymi zadeklarowanymi przez jednostki penitencjarne biorące udział w ankiecie, z tym zastrzeżeniem, że w jednej z odpowiedzi wskazano również na usługę religijną sprawowaną przez osoby świeckie (mimo, iż nie są one „kapelanami” w rozumieniu rozporządzenia).

Kolejne zagadnienie ankiety było związane z art. 109 § 1 k. k. w., który stanowi, iż „Skazany otrzymuje trzy razy dziennie posiłki (...) z uwzględnieniem zatrudnienia i wieku skazanego, a w miarę możliwości także wymogów religijnych i kulturowych”. We wszystkich jednostkach penitencjarnych na pytanie, czy jednostka jest w stanie uwzględnić szczególne wymogi religijne lub kulturowe skazanych co do otrzymywanych posiłków, odpowiadało pozytywnie. Zgłaszane wymagania żywieniowe związane były z dietą pozbawioną wieprzowiny lub dietą bezmięsną i dotyczyły wyznania muzułmańskiego i judaizmu.

Następne pytanie zostało oparte na art. 110a k. k. w., który zapewnia skazanemu prawo do posiadania w celi między innymi przedmiotów kultu religijnego. W udzielonych odpowiedziach wskazywano na zapotrzebowanie na Pismo Święte, krzyż, różaniec, „święty obrazek”, a także lekturę czasopisma „Gość Niedzielny” oraz książek dostępnych w bibliotece działającej przy kaplicy (tytuły takie jak: „Dobry Łotr”, „Ład Boży”). Wszystkie te przedmioty były związane z wyznaniem rzymskokatolickim¹⁰.

W żadnej z jednostek penitencjarnych biorących udział w badaniu nie przebywała osoba skazana za przestępstwo popełnione z motywacji kulturowej, co było przedmiotem kolejnego pytania. Według danych CZSW na 26 sierpnia 2013 roku, kara pozbawienia wolności była wykonywana na podstawie prawomocnego orzeczenia wobec jednej osoby skazanej na podstawie art. 194 k. k.¹¹,

⁹ Kapelani w zakładach karnych oprócz podstawowego wynagrodzenia otrzymują dodatek za pracę w trudnych warunkach [Świto 2010: 44-45].

¹⁰ W dwóch przypadkach (Zakład Karny nr 1 w Łodzi oraz Areszt Śledczy w Toruniu) na pytanie „Czy skazani zgłaszają potrzebę dostępu do książek, pism lub przedmiotów związanych z kultem religijnym?” odpowiadało negatywnie.

¹¹ Art. 194 k.k. „Kto ogranicza człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”.

wobec czterech osób skazanych na podstawie art. 195 § 1 k. k.¹² i wobec sześciu osób na podstawie art. 196 k. k.¹³. Skazanie na podstawie tych trzech przepisów następowało w związku z przestępstwem groźby karalnej, znęcaniem fizycznym lub psychicznym, kradzieżą, kradzieżą z włamaniem, rozbojem oraz uszkodzeniem mienia (artykuły stypulujące te przestępstwa były zastosowane jako główne w każdym orzeczeniu)¹⁴.

Do CZSW zostało skierowane również pytanie: „Czy w zakładach karnych ma miejsce przemoc lub ataki na tle kulturowym lub religijnym?” Z udzielonej odpowiedzi wynika, iż dane takie nie są gromadzone, dostępne są jedynie informacje o charakterze i liczbie zdarzeń nadzwyczajnych (takich jak groźne zakłócenie bezpieczeństwa, drastyczne przejawy podkultury więziennej, napaść na funkcjonariusza), które miały miejsce w jednostkach penitencjarnych.

Podsumowanie

Polska jest krajem jednolitym pod względem narodowo-etnicznym. Ma to swoje odzwierciedlenie w prawodawstwie, tworzone przepisy bowiem reprezentują wartości wspólne dla osób o polskiej tożsamości narodowej, a także najczęściej zgodne z kwestiami światopoglądowymi towarzyszącymi wyznaniu rzymskokatolickiemu. Nie świadczy to o nacjonalizmie czy ksenofobii, a jest raczej prostą konsekwencją struktury narodowo-etnicznej społeczeństwa w Polsce oraz tego, jak ogromną przewagę liczebną ma ta dominująca grupa. Niemniej jednak, nie oznacza to, iż – po pierwsze – takie proporcje w liczebności poszczególnych grup utrzymają się również w przyszłości oraz po drugie, że w tworzonych regulacjach nie trzeba brać pod uwagę praw i potrzeb osób o odmiennej tożsamości kulturowej, etnicznej czy religijnej. Świadomość tego powinna być obecna przede wszystkim podczas uchwalania prawa, a nie zawsze tak jest. Pewnych informacji o postawach wobec praw mniejszości dostarcza na pewno zapis drugiej sejmowej debaty towarzyszącej przyjęciu ustawy o mniejszościach narodowych. Posłowie biorący w niej udział, kształto-

¹² Art. 195 § 1 k. k. „Kto złośliwie przeszkadza publicznemu wykonywaniu aktu religijnego kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”.

¹³ Art. 196 k. k. „Kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”.

¹⁴ Dla porównania, w 2012 roku ogółem były wykonywane dwa prawomocne orzeczenia, gdy skazanie nastąpiło w związku z przestępstwem określonym w art. 194-196.

wali swoje wystąpienia w taki sposób, aby wskazać na zagrożenia dla polskiej tożsamości narodowej wynikające z ustawy, nad którą toczyła się debata [Trapani 2009]. Niektórzy parlamentarzyści sugerowali więc, że mniejszości narodowe nie są grupami godnymi zaufania, mimo dobrej woli ze strony większości; posługiwali się metaforami wojny; przedstawiali Polaków jako ofiary własnej gościnności; nazywali „chorobą” przekształcanie się europejskich społeczeństw w bardziej pluralistyczne; wykorzystywali zaimek „my” do pokazania opozycji między polską większością a mniejszościowymi grupami narodowymi [ibidem]. Takie postawy świadczą nie tylko o próbach marginalizowania mniejszości etnicznych, ale również o niezrozumieniu czym są zasady równości wobec prawa oraz niedyskryminacji, będące współcześnie jednymi z fundamentów każdego państwa demokratycznego.

Przechodząc do oceny istniejących regulacji prawnych odnoszących się do problemu zróżnicowania kulturowego czy wyznaniowego, należy zauważyć, że są one raczej wystarczające przy obecnym kształcie struktury narodowo-etnicznej ludności w Polsce. Szczególne znaczenie mają na tym tle przepisy prawa karnego, zwłaszcza biorąc pod uwagę funkcje: ochronną i prewencyjno-wychowawczą prawa karnego [Marek 2010: 14,16]. Można zadać pytanie, czy obecna regulacja kodeksu karnego pozwoliłaby na reakcję w adekwatny do sytuacji sposób, gdyby w Polsce doszło na przykład do konfliktu o podłożu kulturowym. Szukając na nie odpowiedzi, trzeba przede wszystkim podkreślić, iż niezależnie od tego, że prawo karne ma za zadanie chronić istotne wartości społeczne, a do nich niewątpliwie zalicza się możliwość swobodnego praktykowania swojej kultury czy religii, jest ono *ultima ratio* [Wąsek 1995: 40]. Gdyby ustawodawca dopuścił do sytuacji, w którym każdy czyn, w jakikolwiek sposób ingerujący w czyjeś poczucie tożsamości kulturowej, etnicznej itd., byłby penalizowany, prawo karne przestałoby być w rezultacie efektywne [ibidem]. Polski kodeks karny z 1997 r. kryminalizuje przestępstwa, w których przedmiotem ochrony jest zarówno ludzkość [Szewczyk 2013] (jeśli chodzi o czyny penalizowane przepisami rozdziału XVI k.k.), jak i wolność religijna [Wróbel 2013]. Ponadto, jak wynika z przedstawionych danych CZSW, w Polsce skazania za przestępstwa na tle na przykład wolności sumienia i wyznania są bardzo rzadkie. Biorąc więc pod uwagę obowiązujący stan sprawny oraz statystyki, regulacja kodeksu, przy obecnym stanie zróżnicowania kulturowego w Polsce, wydaje się więc wyczerpująca. Niemniej jednak, nie oznacza to, iż w miarę wzrostu liczby osób o odmiennej tożsamości religijnej i etnicznej w Polsce, nie będą potrzebne zmiany w legislacji.

Na podstawie przeprowadzonej w jednostkach penitencjarnych ankiety można natomiast wskazać na stan gotowości polskiej służby peniten-

cyjnej do przyjęcia osadzonych o pochodzeniu etnicznym innym niż polskie. Mimo tego, że odsetek skazanych o odmiennej tożsamości kulturowej czy wyznaniowej jest niewielki, jednostki penitencjarne są zazwyczaj gotowe sprostać potrzebom takich osadzonych. Świadczy o tym na przykład realna możliwość zatrudnienia w jednostce penitencjarnej kapelana wyznania innego niż rzymskokatolickie czy praktykowanie religii w kaplicy o charakterze ekumenicznym. Zgodnie z przedstawionymi danymi, tylko około jedna trzecia kaplic nie służy wyłącznie wyznaniu rzymskokatolickiemu, można więc postulować zwiększenie tej liczby. Na podstawie danych otrzymanych w ankietach trudno stwierdzić, czy funkcja ekumeniczna kaplicy jest ściśle związana z odsetkiem więźniów deklarujących wyznanie inne niż rzymskokatolickie¹⁵. Wydaje się jednak, że koszt przystosowania kaplicy do potrzeb różnych wyznań oraz utrzymania jej w takim charakterze nie jest wysoki i w związku z tym, tam, gdzie osadzeni są skazani zgłaszający potrzebę praktykowania różnych wyznań, powinny powstać kaplice ekumeniczne. Do pozytywów należy z całą pewnością zaliczyć gotowość jednostek penitencjarnych do przygotowywania posiłków zgodnie ze specyficzną dietą osadzonego oraz możliwość zapewnienia osadzonym praktykowania religii i posiadania przedmiotów kultu religijnego.

Z danych otrzymanych z CZSW uwagę zwraca brak informacji na temat zdarzeń niebezpiecznych na tle kulturowym lub religijnym, które miały miejsce w jednostkach. Mogłoby mieć to znaczenie np. z punktu widzenia międzynarodowopravných zobowiązań Polski. Dla przykładu, na podstawie umowy o wykonywaniu wyroków Międzynarodowego Trybunału Karnego do spraw byłej Jugosławii z 18 września 2008 roku [Dz. U. 2009 nr 137 poz. 1123], Sąd Okręgowy w Warszawie w grudniu 2012 roku decydował o przyjęciu do wykonania wyroku wydanego wobec Radislava Krstica [<http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/sad-zbrodniarz-ze-srebrenicy-moze-traffic-do-polskiego-wiezienia,292878.html> z dnia 10.07.2013], uznanego za winnego między innymi pomocy i podżegania do ludobójstwa oraz do eksterminacji [Prosecutor v. Radislav Krstic, Judgement 19.04.2004 r., IT-98-33-A]. Zbrodnie, których dopuścił się, miały na celu wyniszczenie części bośniackich muzułmanów. Krstic rozpoczął odbywanie kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym w Wakefield w Wielkiej Brytanii, ale po ataku współwięźniów – muzułmanów, którzy postanowili wziąć odwet za zbrodnie, które Krstic popełnił, podjęto decyzję o jego przeniesieniu [<http://www.bbc.co.uk/news/uk-england-bradford-west-yorkshire-12509858> z dnia 19.06.2013]. Polska została wybrana jako pań-

¹⁵ W przypadku Zakładu Karnego nr 1 w Łodzi skazani praktykujący wyznanie inne niż rzymskokatolickie stanowił 5,7% wszystkich skazanych. Zakład Karny w Hrubieszowie oraz Zakład Karny nr 2 w Łodzi nie przedstawiły danych w tym przedmiocie.

stwo, w którym Krstic odbędzie pozostałą część kary właśnie w związku z tym, iż w polskich jednostkach penitencjarnych nie ma takiego zróżnicowania kulturowego i religijnego, które mogłoby doprowadzić do dalszej agresji wobec skazanego. Wydaje się więc, że statystyki związane z więziennictwem powinny zostać w przyszłości uzupełnione o dane związane z atakami na tle odmienności etnicznej lub wyznaniowej, nie tylko na potrzeby przyjmowania skazanych przez trybunały międzynarodowe, ale również w związku z napływem do Polski ludności o różnej od rodzimej tożsamości kulturowej.

Bibliografia:

- Frieske K. (2001), *Socjologia prawa*, Warszawa-Poznań
- Kozień M. (2005), *Wielokulturowość – modele i praktyka społeczna*, [w:] M. Kozień (red.), *Wielokulturowość a migracje*, Warszawa
- Marek A. (2010), *Prawo karne*, Warszawa
- Offe C. (2006), *Homogeniczność i demokracja konstytucyjna. Konflikty tożsamości a prawa grupowe* (przeł. M. Marody), [w:] A. Jasińska – Kania, L. M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, Warszawa
- Paleczny T. (2006), *Stosunki międzykulturowe: modele pluralizmu w społeczeństwach „ponowoczesnych”*, [w:] K. Golemo, T. Paleczny, E. Wiącek, *Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie*, Kraków
- Savidan P. (2012), *Wielokulturowość*, przeł. E. Kozłowska, Warszawa
- Szewczyk M. (2013), *Komentarz do art. 118a*, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117-277 k.k.*, Warszawa
- Świto L. (2010), *Charakter prawny posługi duszpasterskiej proboszczów i wikariuszy w parafiach rzymskokatolickich w świetle prawa polskiego*, „Seminarie” t. 27
- Trapani V. (2009), „Inni” w polskich debatach [w:] A. Jasińska-Kania, S. Łodziński (red.), *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce: mniejszości narodowe, imigranci, uchodźcy*, Warszawa
- Wąsek A. (1995), *Przestępstwa przeciwko przekonaniom religijnym de lege lata i de lege ferenda*, „Państwo i Prawo” nr 7
- Wróbel W. (2013), *Komentarz do art. 195* [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117-277 k.k.*, Warszawa

Źródła internetowe:

- <http://www.bbc.co.uk/news/uk-england-bradford-west-yorkshire-12509858> [19.06.2013]
- http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/Przynaloznosc_narodowo-etniczna_w_2011_NSP.pdf [2.07.2012]
- http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf [2.07.2013]

<http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/sad-zbrodniarz-ze-srebrenicy-moze-trafic-do-polskiego-wiezienia,292878.html> [10.07.2013]
www.bip.msw.gov.pl/download.php?s=4&id=8640 [20.08.2013]
<https://mac.gov.pl/wp-content/uploads/2011/12/PROGRAM-2.pdf> [20.08.2013]
<http://bip.msw.gov.pl/bip/informacje-maic/sprawy-obywatelskie/28,dok.html> [20.08.2013]

Źródła prawa i dokumenty:

CM(2012)108 add Commentary to Recommendation CM/Rec(2012) 12 of the Committee of Ministers to member States concerning foreign prisoners
Prosecutor v. Radislav Krstic, Judgement, 19.04.2004 r., IT-98-33-A
Recommendation CM/Rec(2012)12 of the Committee of Ministers to member States concerning foreign prisoners
Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Organizacją Narodów Zjednoczonych o wykonywaniu wyroków Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii, sporządzona w Hadze dnia 18 września 2008 r., (Dz. U. 2009 nr 137 poz. 1123)
Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1994 nr 73 poz. 323)
Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. 1989 nr 29 poz. 155)
Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1997 nr 41 poz. 251)
Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz.U. 1991 nr 66 poz. 287)
Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. 2011 nr 21 poz. 112)
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553)
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557)
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555)
Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. 2005 nr 17 poz. 141)
Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425 ze zm.)

SUMMARY**Does law see differences? – evaluation of the Polish status
at present cultural and religious differentiation of Polish society**

First part of the article deals with the legal regulations which approach the issue of cultural and religious differentiation, analyzing the Polish Constitution and statutes. It is preceded by general data about structure of Polish society in terms of ethnics and religion. The second part focuses on criminal law rules, especially the Executive Penal Code. It includes the results of the poll conducted in the penitentiaries which was aimed at assessing how Polish criminal law copes with cultural differences.

Keywords:

criminal law, culture, Executive Penal Code, penitentiary